

MARCUS TULLIUS CICERO

PRO CAELIO
AD FAMILIARES VIII
AD FAMILIARES II, 8-16

MARCUS TULLIUS CICERO

PRO CAELIO
AD FAMILIARES VIII
AD FAMILIARES II, 8-16

Ediție bilingvă
Traducere în limba română, Studiu introductiv, Note și Index de

DANA DINU

Editura Universitaria
Craiova, 2018

Referenți științifici:

Conf.univ.dr. Valy CEIA - Universitatea de Vest din Timișoara

Lect.univ.dr.habil. Mădălina STRECHIE - Universitatea din Craiova

Copyright © 2018 Universitaria

Toate drepturile sunt rezervate Editurii Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CICERO, MARCUS TULLIUS

Pro Caelio / Marcus Tullius Cicero ; trad. în lb. română, st. introd., note și index de Dana Dinu ; Ad familiares VIII ; Ad familiares II, 8-16. - Ed. bilingvă. - Craiova : Universitaria, 2018

Conține bibliografie

Index

ISBN 978-606-14-1407-9

I. Dinu, Dana (trad. ; pref. ; note)

821.124

© 2018 by Editura Universitaria

Această carte este protejată prin copyright. Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețelele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

PREFAȚĂ

Am reunit în acest volum un discurs, *Pro Caelio*, și două corpusuri epistolare, *Ad familiares* II, 8-16 și *Ad familiares* VIII, care îl au în centru pe M. Caelius Rufus, un personaj istoric puțin cunoscut, care își datorează posteritatea aproape în întregime lui Cicero. Scrisorile care formează *Ad familiares* VIII îl au ca autor pe M. Caelius Rufus, Cicero fiind destinatarul. Grupul de scrisori din *Ad familiares* II, 8-16 este redactat de Cicero și îl are ca destinatar pe Caelius. Schimbul epistolar dintre marele orator, care se afla departe de Roma, trimis de senat în calitate de guvernator al Ciliciei, și fostul său discipol și protejat Caelius se petrece într-o perioadă de mari decizii și provocări la vârful politicii imperiului. Cicero dorește să fie cât mai bine informat cu privire la evoluția evenimentelor în timpul absenței sale, pentru ca la întoarcere să se poată adecva mediului politic cu o configurație imprevizibilă și extrem de variabilă. Însă conținutul scrisorilor nu este concentrat pe tematica politică. Caelius scrie foarte degajat, pe un ton familiar și glumeț, în care îl atrage și pe Cicero, despre tot felul de personaje și întâmplări de pe scena politică. Spre finalul corespondenței, tonul lui Caelius trădează anxietatea, dezamăgirea cu privire la decizia de a-l urma pe Caesar și devine premonitoriu pentru soarta pe care singur o va provoca mult prea curând după ce i-a trimis lui Cicero ultima scrisoare.

Toate aceste texte sunt traduse acum pentru prima oară în limba română. Le-am adăugat textul latin și traducerea în limba română a primei biografii a lui M. Caelius Rufus alcătuită de Paullus Manutius în secolul al XVI-lea, pe baza cercetării surselor antice.

Ideea de a aduna într-o singură carte texte de și despre M. Caelius Rufus a pornit de la invitația pe care mi-a făcut-o în urmă cu doi ani distinsul profesor clasicist ieșean Traian Diaconescu de a colabora la traducerea integrală pentru prima dată în limba română a *Scrisorilor către prieteni* ale lui Cicero, într-o ediție pe care o pregătește. Mi-a revenit traducerea cărții a VIII-a, care conține scrisorile trimise de Caelius. Cum publicarea volumului întârzie, iar interesul meu pentru Caelius a fost stârnit, am început să cercetez mai mult despre el. Astfel, am tradus discursul rostit de Cicero în apărarea lui Caelius, unul dintre discursurile care definesc arta oratorică ciceroniană, o demonstrație de virtuozitate tehnică, de abilitate argumentativă și de forță persuasivă.

STUDIU INTRODUCŢIV

Marcus Caelius Rufus a fost un personaj cu totul secundar în istoria Romei și memoria sa ar fi putut fi spulberată de prezența copleșitoare a personalităților în preajma cărora a trăit, dacă nu ar fi avut șansa de a fi fost salvată chiar de cele mai mari dintre acestea, Cicero, în primul rând și Caesar, într-o măsură mică.

Cicero a contribuit major la construcția intelectuală, profesională și morală a lui Caelius încă din adolescență și l-a ajutat să-și pună în valoare calitățile native, înlesnindu-i ascensiunea foarte timpurie în prim-planul vieții politice și sociale romane și, chiar mai mult, acordându-i sprijinul în multe dintre circumstanțele vieții lui foarte complicate.

Caesar, în schimb, l-a atras pe un drum politic pe care Caelius l-a evaluat greșit, deși își făcuse calcule de oportunitate. De aceea, s-a despărțit de Caesar și s-a angajat într-o acțiune temerară pe cont propriu, care nu avea nicio șansă de reușită în fața celui mai determinat și puternic om politic al Romei și care i-a adus în cele din urmă moartea prematură, expediată în câteva rânduri în însemnările despre războiul civil ale lui Caesar, care i-a oferit astfel o șansă la neuitare, sau cel puțin la o posteritate egală cu cea a lucrării sale.

Fiind încă foarte tânăr, foarte ambițios și foarte dornic de afirmare, totul la superlativ, Caelius și-a propus să ajungă rapid în atenția publică a Romei prin câteva răsunătoare procese de corupție pe care le-a intentat unor personalități politice importante și pe care le-a câștigat, deși a avut de înfruntat avocați de mare prestigiu, unul dintre aceștia fiind chiar Cicero, mentorul său. Principala calitate pe care i-o recunoaște Cicero este aceea de a fi fost cel mai valoros orator al generației sale. În ciuda multor tribulații și motive de nemulțumire legate de viața lui privată, pe care nu ezită să le exprime în diverse contexte, Cicero își menține părerea foarte bună despre talentul oratoric al lui Caelius și îl menționează în tratatul său de teorie retorică *Brutus sive De claris oratoribus*, scris în 46 a. Chr., la zece ani după apărarea pe care i-o făcuse în răsunătorul proces *de vi* păstrat sub numele *Pro Caelio* sau *Caeliana*, desigur, *oratio*. În nici un context în care îl menționează pe Caelius, Cicero nu uită să amintească despre relația apropiată pe care a avut-o cu el în perioada de formare și ulterior¹.

STUDIU INTRODUCŢIV

Ca urmare, cele mai importante surse pentru cunoaşterea lui Caelius sunt discursul lui Cicero, *Pro Caelio*, din 56, corespondenţa lui Caelius cu Cicero, care formează cartea a VIII-a a *Scrisorilor către prieteni*, desfăşurată în perioada iunie 51-februarie 48, corespondenţa lui Cicero cu Caelius, cuprinsă în *Scrisorile către prieteni* II, 8-16. Prin garanţia lui Cicero, memoria lui Caelius a fost conservată şi a intrat în atenţia altor scriitori antici, care au cercetat diferite aspecte ale biografiei sale. Prima compilaţie a informaţiilor antice despre Caelius o realizează Paullus Manutius în comentariul la cartea a VIII-a a *Scrisorilor către prieteni* ale lui Cicero, care face parte din ediţia publicată în 1600, ce conţine întregul corpus al corespondenţei ciceroniene cu prieteni şi apropiaţi ai săi².

Cu timpul, interesul istoric, biografic, politic, sociologic, lingvistic şi stilistic pentru Caelius şi scrierile care au rămas de la el s-a amplificat şi mai ales s-a diversificat, dat fiind că a început să fie considerat exponentul generaţiei de tineri romani de la mijlocul ultimului secol al Republicii romane. În cele din urmă, prin investigarea mai multor surse antice, biografia lui Caelius poate fi reconstituită în aspectele ei semnificative.

M. Caelius Rufus era fiul unui om de afaceri foarte bogat de rang ecvestru, de origine plebee. Despre *gens Caelia* există menţiuni foarte vechi. Ortografia numelui, cu diftongul *ae* sau *oe*³, a fost o sursă de speculaţii asupra etimologiei. Unii au socotit că numele vine de la *caelum* „cer” semnificând zeitatea⁴. Alţii îl revendică de la *Caeles* sau *Caelius Vibenna*⁵, adjudecându-i astfel nu numai o origine etruscă, ci una chiar foarte prestigioasă, căci sursele antice indică faptul că această „gens traced its origin to tho Etruscan leader, Caeles Vibenna, in the time of the Roman kings, but no members of it obtained the higher offices of the state till the beginning of the first century u. c.: the first who obtained the consulship was C. Caelius Caldus in B.C. 94. There were only two family-names in this gens, Caldus and Rufus: the other cognomens are personal surnames, chiefly of freedmen”⁶. Există o sursă credibilă care confirmă această ascendenţă a ginţiei *Caelia* şi anume fragmentele din discursul împăratului Claudius la admiterea în senat a unor gali din Lugdunum⁷, în care vorbeşte despre originea străină a unor regi şi se referă la regele Servius Tullius. El spune că, după izvoarele romane, Servius Tullius este fiul sclavei Ocesia, iar după cele etrusce, că el a fost un foarte credincios tovarăş al lui *Caeles Vivenna*, dar la un moment dat, din diverse cauze, şi-a pierdut statutul şi a părăsit Etruria împreună cu armata care îi rămăsese şi care servise sub *Caeles* şi a plecat la Roma. Aici, a ocupat colina pe care

STUDIU INTRODUCŢIV

a numit-o Caelius⁸ după numele fostului comandant. Numele etrusc al lui Servius fusese Mastarna, dar l-a schimbat cu numele roman Servius Tullius înainte de a deveni rege⁹.

Unii autori spun însă că însuși Caeles Vibenna sau Vivenna a venit la Roma¹⁰, dar nu sunt în acord în ceea ce privește regele în timpul căruia s-a întâmplat acest lucru¹¹. Spuneau că a venit invitat de unul dintre regii Romei în fruntea unei armate proprii pentru a oferi sprijin militar. În mod sigur, sunt destule argumente care atestă că acest personaj a avut existență istorică și nu este inventat de autori. Tradiția acestui eveniment este destul de puternică și, după cum se vede, are ecouri până în epoca imperială.

Prin urmare, Caelius se trăgea dintr-o foarte veche gintă plebeiană, care avea două ramuri, una cu numele de familie Calvus, iar cealaltă cu numele Rufus. Accesul la funcții înalte ale membrilor acestor familii a fost probabil îngreunat de originea plebee, astfel încât, deși este atestată istoric atât de timpuriu, s-a făcut remarcată la cel mai înalt nivel abia la începutul secolului I a. Ch., în anul 94, când este consemnat consulatul lui C. Caelius Calvus, care l-a avut coleg pe L. Domitius Ahenobarbus¹².

În timpul lui Cato Maior, este cunoscută existența unui tribun al plebei M. Caelius, despre care aflăm de la Aulus Gellius (I, 15) că a fost atacat într-un discurs de către celebrul om politic, el însuși un *homo novus*; mai târziu, în 169, în timpul războiului cu Perseus, ultimul rege al Macedoniei elenistice, aflăm despre un L. Caelius, care a comandat în calitate de legat o armată care a fost înfrântă în Illyricum; mai târziu, în 117, un P. Caelius a suferit de asemenea un eșec militar și a preferat să moară pentru a nu cădea în mâinile marianștilor, după cum ne informează Valerius Maximus (IV, 7, 5); de la Cicero (*Verr.*, 5, 181) știm că în anul 74, împreună cu Verres, a fost praetor în Sicilia un alt P. Caelius, probabil fiul celui anterior; în relație cu același Verres aflăm de la Cicero că, în 71, un M. Caelius de rang equestru a fost jefuit de câteva vase de argint; în anul 51, un tribun al plebei C. Caelius și-a folosit dreptul de veto împotriva unor decrete ale senatului care îl dezavantajau pe Caesar; un C. Caelius Calvus i-a succedat lui Cicero la guvernarea Ciliciei¹³; contemporan cu ultimii menționați a fost și un Q. Caelius, despre care știm tot de la Cicero, pentru că îl pomenește ca fiind prieten și adept al lui M. Antonius în *Phil.* XIII, 2, 12; în sfârșit, tot Cicero, în corespondența sa cu Atticus, vorbește despre un cămătar Caelius, cu care avea anumite afaceri (*Att.* XII, 5, 6, VII, 3, XIII, 3)¹⁴. Există diverse mențiuni despre o serie de purtători ai numelui Caelius în calitate de libertți ai unor familii numite

STUDIU INTRODUCŢIV

Caelius¹⁵. În mod evident, tuturor acestora trebuie să li se adăuge tatăl lui Caelius, M. Caelius Rufus, prosperul bancher și om de afaceri cu proprietăți și activități în Italia și Africa. Nu se pot spune însă prea multe despre relațiile genealogice dintre acești Caelius și nici în ce măsură există relații între aceștia și familia lui M. Caelius Rufus, discipolul și protejatul lui Cicero dar, după toate aparențele, ginta lui era foarte veche.

Data nașterii lui Caelius este de asemenea un prilej de dispută între editori, deși există mărturia aparent foarte exactă a lui Plinius, în *Naturalis Historia* VII, 49, 165: „M. Caelius Rufus și C. Licinius Calvus s-au născut în aceeași zi, în timpul consulatului lui C. Marius și Cn. Carbo consul pentru a treia oară, în 28 mai 82 a. Chr.”¹⁶. Această dată este însă contestată de K. Nipperdey într-un articol în care tratează despre scrierile minore ale lui Tacitus, între care despre *Dialogus de oratoribus*¹⁷. În acest opuscul, în capitolul 17, Tacitus se referă la oratorii latini¹⁸ și îl citează pe Caelius imediat după Cicero și Caesar, urmat de Licinius Calvus. În acest context, Nipperdey face observații privitoare la data nașterii lui Caelius și contestă corectitudinea informației lui Plinius cel Bătrân, bazându-se pe calculul vârstei prin luarea în considerare a informațiilor sigure pe care le avem. Astfel, se știe sigur din mai multe surse (Cic., *Mil.*, 91; Appian, *B. C.*, II, 22) că Caelius era tribun în 52. Prin urmare, spune criticul, trebuie că în 55 fusese *quaestor*, pentru că nu putea avea mai puțin de 30 de ani pentru a accede la această funcție, de unde rezultă că era născut în 85. Informația lui Plinius ar fi eronată fie datorită confuziei între cel de-al treilea consulat al lui Carbo cu primul său consulat, fie datorită confundării lui Caelius cu un alt orator contemporan și apropiat ca vârstă, posibil Curio, care se învârtea în aceleași cercuri politice și mondene. Acest raționament este acceptat de mai mulți filologi, între care Ferd. Antoine, editor al corespondenței lui Caelius cu Cicero¹⁹.

Un calcul asemănător, în sensul că estimează data nașterii în funcție de magistraturile despre care mai multe surse independente menționează că le-a îndeplinit Caelius, face Wegehaupt²⁰ luând în considerare faptul că Caesar spune că Caelius a fost *praetor* în 48, magistratură la care nu ar fi putut candida înainte de patruzeci de ani, ajungând astfel la alt rezultat, și anume că anul nașterii ar fi fost 88.

Teuffel²¹ respinge și el data pe care o oferă Plinius, bazându-se pe ceea ce spune Cicero în *Brutus* 273, 279 și în *Pro Caelio* 18, precum și pe alte surse, de unde deduce că Caelius și Licinius Calvus nu puteau fi născuți în același an și că Caelius era probabil ceva mai mare, pentru că în